

УДК 94(410.1)(092)

Ганна Філіпова

«ТЕ, ЩО Я ЗБИРАЮСЯ ВЧИНИТИ, БУДЕ ПО-РІЗНОМУ ТРАКТОВАНЕ СВІТОМ»: САМОГУБСТВО, АРХІВ ЧАРЛЬЗА ВІТВОРТА ТА «ПРОТИПРИРОДНА ПОВЕДІНКА»

DOI: 10.58407/litopis.230312

© Г. Філіпова, 2023. СС BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1783-9876>

Статтю написано в межах проекту «Dialogues, disputes and battles: propaganda during the Great Northern War 1700–1721», над яким ми працюємо в Гетеборзькому університеті (Швеція). Дослідження фінансовано проектом MSCA4Ukraine за фінансової підтримки Європейського Союзу. В основі цієї частини дослідження запропонована нами концепція «проти природної поведінки» та її відображення в політичних дискусіях та інформаційних протистояннях першої чверті XVIII ст.

Окрім компаративної аналітики (вписання наявного матеріалу до загальноєвропейського контексту), ми використовуємо більш специфічні методи (суїцидології, подекуди гендерної історії). Адже в ранньомодерну добу самогубство традиційно перебувало в умовному переліку «проти природних» злочинів, поряд зі зрадою своєї країни та монарха, заняттям магією, сексуальними практиками, що не вели до зачаття (під загальним терміном «содомія»), ересями, атеїзмом, богохульством. Концептуально всі ці явища об'єднувала думка, що вони порушують унормований світовий порядок та ведуть до викривлення ідеї божественного творення, а отже – слугують дияволу¹. Також завдяки залученню широкого міжнародного контексту дослідження має перспективи у вимірі глобальної історії.

Наукова новизна: малодосліджені документи з архіву британського дипломата Чарльза Вітворта, що стосуються Московщини та Гетьманщини в період Великої Північної війни, дають можливість поглянути на явище самогубства не тільки через побуту, а й через політичну оптику того часу, що є особливо цікавим у східноєвропейському вимірі, де студії «проти природного» поки що не надто поширені.

Ключові слова: Чарльз Вітворт, самогубство, Іван Мазепа, «проти природна поведінка», пропаганда, Велика Північна війна 1700–1721.

Вступна сцена

*If life be grown a load a real ill and
I woul'd all thy cares and labours end
Lay down thy burden fool, and know thy friend...*

Джон Драйден, переклад поеми «Про природу речей» Тита Лукреція Кара

Навесні 1711 р. купець Томас Гейл, що працював на англійську Московську компанію, зачитувався поезіями Джона Драйдена. Одного разу він підкреслив рядки з його перекладу поеми «Про природу речей» Тита Лукреція Кара, що промовляли – краще чоловіку померти в zenіті своєї слави, ніж дожити до занепаду. Того ж вечора в його московському домі були гості, також учасники Московської компанії. Він пив багато вина і, як помітив його друг і бізнес-партнер Джозеф Вілкінз, мав дуже пригнічений вигляд. Вілкінз пішов додому доволі рано, а потім, близько третьої години ночі, між Гейлзом та іншим гостем, містером Кумером, відбувся дивний діалог.

¹ Wiesner-Hanks M. Christianity and sexuality in the early modern world. Regulating desire, reforming practice. 2020. P. 41, 100; Goldberg J. Sodomy and Society: The Case of Christopher Marlowe. *Southwest review*. Vol. 69. № 4 (AUTUMN 1984). P. 371; Herzig T. The Demons' reaction to Sodomy: Witchcraft and homosexuality in Gianfrancesco Pico della Mirandola's «Strix». *The Sixteenth Century Journal*. Vol. 34. № 1 (Spring, 2003). P. 54.

Раптово вихопивши шпагу, Гейл направив її вістря в груди Кумера й запитав: «Чи хотів би ти померти?» «Не мені вирішувати, судилося мені жити чи померти», – відповів Кумер. Гейл запитав знову: «Чи готовий ти до смерті?». Відповідь була негативною. Тоді Гейл сховав шпагу в піхви та сказав: «Гепер ти можеш йти геть, мені більше нічого робити в твоїй компанії»².

Після того, як збентежений гість пішов, Гейл піднявся до своєї спальні, наказавши слугам принести ще вина та дві свічки, ніби він збирався вже спати. Схвильовані попередньою сценою з містером Кумером, слуги вирішили поспостерегати за своїм господарем крізь замкову щілину. Однак, нічого особливого вони не побачили. Гейл щось писав, сидячи за столом, а потім ліг у ліжко.

Було тихо, і пізніше слуги стверджували, що ніхто з них не почув постріл³.

Самогубство на фронті

Дивну та неочікувану смерть англійського купця, що вистрілив собі в голову у своєму московському будинку, обговорювали його колеги по бізнесу, дипломати та політичні діячі. Пруський посол при дворі Петра I Георг-Йоган фон Кайзерлінг згадував про це у депеші до Санкт-Петербурга. Британський дипломат при дворі Петра I Чарльз Вітворт повідомляв про це державного секретаря Генрі Бойла, першого барона Карлтона. Для цього він ретельно зібрав усі дані щодо цього випадку й навіть скопіював для власного архіву заповіт і передсмертну записку Т. Гейла⁴.

Саме завдяки його інтересу до «меланхолії», яка нібито охопила бідлашного купця, сьогодні ми можемо досліджувати рідкісне багатство деталей щодо останніх днів Т. Гейла. Незважаючи на те, що історія ця трагічна, знайти щось подібне – велика вдача для історика раннього модерну, особливо – у контексті східноєвропейських студій. Адже джерела, що походять з Гетьманщини або Московського царства поч. XVIII ст., не надто красномовні щодо порухів душі тогочасної людини. Те, що до наших днів збереглися не тільки сторонні описи та враження щодо поведінки самогубця незадовго до смерті, а й його власне пояснення, чому він вирішив себе вбити, дозволяє поглянути на цей випадок крізь призму побутової історії.

Та повернімося до днів одразу після того, як Гейл вкоротив собі віку. Містер Кумер, слуги, друзі та колеги свідчили під час розслідування, провадженого правлінням Московської компанії, що причиною його загибелі була «меланхолія» (ми беремо в лапки подібні визначення, адже у XVIII ст. за ними міг ховатися цілий спектр душевних негараздів або просто юридичні хитрощі), яка перетворилася на «безумство». За кілька тижнів до самогубства він продиктував заповіт, перебуваючи в дуже притомному стані. Але після цього він нібито відчув сильну «меланхолію, яка скоро переросла у розсіяність»⁵. Також було згадано про те, що незадовго до смерті у нього нібито були галюцинації⁶.

Накласти на себе руки означало позбавити власну душу спасіння. На противагу «хорошій» смерті (у власному ліжку, у колі рідних та друзів, у похилому віці, після уладнання справ земних та духовних), це була чи не найгірша з можливих смертей для християнина. Суворо засуджуючи самогубство, англійське право традиційно посідалося на праці святого Августина, підкріплені інтенсивною протестантською полемікою⁷.

Утім, друзям Т. Гейла, які наполягали, що він убив себе несвідомо, перебуваючи в стані «безумства», вдалося домогтися для нього погребу на кладовищі (мабуть, у межах Німецької слободи в Москві). Та на відміну від звичного чину, його поховали без розголошу та вночі, у присутності найближчих людей, можливо – без здійснення всіх обрядів⁸.

Як завжди в подібних випадках, важко сказати, чи мав Гейл психіатричні проблеми, і саме ці страждання довели його до смерті, чи акцентування на цьому зумовлено бажанням його колег достойно провести свого товариша в останню путь. Ситуації, коли свідчення родини та друзів відігравали вирішальну роль у процедурі розслідування самогубства, є доволі типовими для північної Європи. Близьких самогубця цілком можна зрозуміти. У багатьох країнах Європи тіло людини, яка наклала на себе руки, перебуваючи в здоровому глузді, піддавали посмертній карі, еквівалентній кримінальному покаранню, тобто – посмертно людина зазнавала ще й «соціальної смерті». Для прикладу, у ранньомодер-

² British Library. MS 37360. Whitworth papers. Charles Whitworth to mr. Temple Stangan. Moscow, 17 (28) May 1711. P. 270.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ British Library. Whitworth papers. Moscow, 19 April 1711. T. VIII: Testament of Thomas Hale. P. 260b.

⁶ British Library. MS 37360... P. 270.

⁷ Seaver P.S. Suicide and the vicar general in London. Mystery solved? *From sin to insanity. Suicide in early modern Europe*. Cornell University press, 2004. P. 29.

⁸ British Library. MS 37360... P. 270.

ній Швеції в період, коли помер Т. Гейл, такі тіла спалювали в лісі, подекуди – вшали в публічних місцях на шибениці⁹. В Англії їх закопували на перехрестях, іноді – проштрикнувши палицею, щоб запобігти поверненню мерця, який зазнав «поганої смерті»¹⁰.

Але Т. Гейл убив себе в Москві, і це поставило його випадок у межі своєрідного культурного та юридичного фронтиру. Скандинавські дослідники зауважували певну різницю між ставленням до самогубства в Англії чи Швеції та в Московщині на поч. XVIII ст., навіть виділяючи деякі території (Карелія, Інгерманландія тощо) як такі, де православна складова значно впливала на послаблення переслідувань самогубців¹¹.

Наприкінці XVII ст. у Московському царстві самогубство входило до переліку «ненатуральних» смертей, таких, як смерть від перепою або раптова загибель з будь-якої причини, і не вирізнялося в окрему категорію¹². Певною відмінністю від європейських практик було те, що тіла тих, хто помер «поганою» смертю, організовано переносили до скарпельниць (так званих богадільень, божедомок, вбогих домів), тобто місць для поховання у спільних могилах на божедомських кладовищах¹³. Іноді суїцид могли трактувати і як прояв мучеництва (наприклад, у старообрядних громадах), хоча в період правління Петра I влада намагалася десакарелізувати подібні випадки¹⁴. Але основним моментом, важливим для посмертної долі Т. Гейла, було те, що до 1716 р. самогубство офіційно вважалося духовним гріхом, а не кримінальним злочином, тобто знаходилося в межах впливу Церкви, а не держави. І тільки в результаті реформ Петра I, починаючи з військової сфери, регулювання «Артикулом воинским», самогубців почали посмертно карати так само, як у багатьох європейських країнах. Подібна зміна в цей період стосувалася й інших проявів «протиприродної поведінки», як то содомії¹⁵. Те, що статті, які стосуються самогубства та сексуальних злочинів, в «Артикулі» Петра I знаходилися поряд, додатково демонструє, з одного боку, усталену комплексність уявлення про «протиприродне» у правовому полі, а з іншого – безумовне копіювання таких норм з європейських джерел.

Загалом, у купців Московської компанії були всі підстави розраховувати на християнське поховання для свого колеги, нехай і з передбаченими обмеженнями. Парадоксально, але на відміну від Московщини, наприкінці XVII ст. в деяких країнах Європи норми щодо поховання самогубців почали дещо пом'якшуватися, а сприйняття самого акту самогубства змінилося в бік визначення його як хвороби¹⁶. Можливо, причиною для цього слугували культурні взаємовпливи, можливо – постійні війни, голоди та епідемії, які, для прикладу, були невід'ємною частиною життя у Шведському королівстві др. пол. XVII – поч. XVIII ст. У таких умовах кожен мав усі шанси померти «погано», тобто – раптово, насильницьки та без попереднього сповідання й причастя.

У тій само Швеції, навіть у тих ленах, що не межували зі сферами впливу Московського царства і не мали православного населення, у період правління Карла XI та Карла XII самогубців уже ховали на кладовищах фактично за двох простих умов. Звісно, поховання «поганого мерця» на освяченій землі не мало викликати обурення місцевої громади. І якщо родичам та друзям вдавалося довести, що людина була в стані безумства в момент смерті, а ще краще – зроду була несповна розуму, вони могли отримати дозвіл на поховання, якого добилися друзі Т. Гейла¹⁷. У той же час у Саксонії самогубців уже могли ховати в межах кладовищ, але на периферійних або «дитячих» ділянках¹⁸. Більш того, англійські дослідники відмічають збільшення кількості випадків визнання самогубця «божевільним», а отже – поховання його на кладовищі, між 1680 та 1760-ми рр., що мало би відображати певні зміни на краще в ставленні до людей, які наклали на себе руки, та їх родин¹⁹.

Як уже зазначалося, частково це було наслідком активного обговорення феномену самогубства в суспільстві, коли його поступово було переведено з поля «диявольського впливу» до медичної та філософської сфери²⁰. Ще наприкінці XVI – на поч. XVII ст. питання щодо можливості виправдання такого вибору не раз викликало роздуми відомих

⁹ Miettinen R. Suicide, law, and community in early modern Sweden. Palgrave Macmillan, 2019. P. 58–59, 68, 203–223.

¹⁰ Miettinen R. Suicide, law... P. 48; Seaver P. Suicide and the vicar general... P. 26.

¹¹ Miettinen R. Suicide, law... P. 50.

¹² Morrissey S.K. Suicide and the body politics in Imperial Russia. Cambridge University press, 2006. P. 26–27.

¹³ Ibid. P. 25, 29–31.

¹⁴ Ibid. P. 41.

¹⁵ Ibid. P. 42; Российское законодательство X–XX вв.: В 9 т. / Отв. ред. А.Г. Маньков. Москва: Юридическая литература, 1986. Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма. С. 358–359.

¹⁶ Lind V. The suicidal mind and body. Examples from Northern Germany. *From sin to insanity. Suicide in early modern Europe*. Cornell University press, 2004. P. 64–65.

¹⁷ Miettinen R. Suicide, law... P. 59, 69.

¹⁸ Koslofsky C.M. Controlling the body of the suicide in Saxony. *From sin to insanity. Suicide in early modern Europe*. Cornell University press, 2004. P. 52.

¹⁹ Seaver P. Suicide and the vicar general... Pp. 26–27.

²⁰ Lind V. The suicidal mind... Pp. 67–74.

драматургів, поетів та прозаїків (Т. Мор, К. Марло, В. Шекспір, В. Кід, Б. Джонсон, Д. Донн)²¹.

Більше того, вочевидь на момент смерті Т. Гейла вже існували певні «шаблони», за якими свідки та родичі надавали слідству такі показання, які б забезпечили покійному християнський похорон. Наприклад, коли житель Лондона Річард Аллен убив себе у 1601 р., єпископська виправдална ліцензія для слідства містила опис його тяжкої душевної хвороби, що тривала кілька місяців до смерті, практично ідентичний опису хвороби Т. Гейла²². Майже те саме відбулося у випадку лондонської служниці Мері Плей, що випала отруту в 1616 р. З її справи виходить, що вона раптово захворіла на «меланхолію» через якесь таємне горе. Так само, за кілька місяців до скоєння суїциду, нібито хворіли душею лондонці Томас Ліч та Едмунд Нідхем, що вбили себе в різних парафіях у 1623 р. У всіх цих документах повторюються терміни «melancholy» та «distractio», що характеризують настрій померлих протягом останніх місяців їх життя²³. Так само описали стан Т. Гейла і його родичі.

Отже, цей випадок перебуває не тільки на фронтірній межі двох культур (англійської та російської) та двох віросповідань (англіканства та православ'я), а й на зламі переоцінки самогубства як явища в європейському контексті. Тож цілком можливо, що Гейл не був безумцем. Документи, написані або підписані ним, не мають ознак ірраціонального мислення й розладу свідомості. Він застрелився, лежачи в ліжку, тобто навіть в останні миті життя бажав, щоб його тіло знайшли в «пристойному» положенні, а не на підлозі. Ця деталь нагадує інший випадок суїциду, вчиненого слугою леді Мері Говард у 1698 р. Слугу було звинувачено в содомії. Він вочевидь очікував арешту з перспективою бути не тільки засудженим до стояння біля стовпа та публічного приниження, а й до спалення живцем. Він вдягнув жіночу сукню, піднявся до своєї спальні, ліг у ліжку та перерізав собі горло²⁴. З одного боку, бачимо декларування ідентичності, маргінальної та антихристиянської для XVII ст., а з іншого – бажання наблизитися до зразка «хорошої» смерті.

Із заповіту Т. Гейла видно, що він принаймні намагався залишити свої бізнесові справи в порядку. Своїм бенефіціаром, виконавцем останньої волі й головним спадкоємцем він призначив купця Дж. Вілкінза. Йому він заповідав свою нерухомість у Москві з усім начинням та кіньми. Цікаво, що сестра Елізабет та брати Генрі і Бернард посідали відповідно тільки друге, третє та четверте місця в черзі спадкоємців. 50 руб. Т. Гейл заповів на благодійність. Певні суми мали бути витрачені на сплату боргів та кредитів, а також на покриття витрат на похорон. Загалом, Гейл дуже переймався своїм похороном і в тексті заповіту кілька разів акцентував на важливості бути похованим за всіма християнськими нормами.

Щодо того, чи було виконано всі необхідні обряди, існує сумнів. Випадок нічного поховання Т. Гейла дуже перегукується з практикою, поширеною в цей час у Саксонії. Наприклад, чоловік, що повісився в 1690 р. в Брунсвіку, був похований на дитячій ділянці кладовища під самою стіною, пізно ввечері та в тиші²⁵. Загалом, у протестантській культурі цього періоду такі практики все ще відображали, з одного боку, певну зневагу до самогубця, але з іншого – були ознакою спрощення участі духовництва в обрядовості життєвого циклу²⁶. До того ж, в оформленні останньої волі Т. Гейла брав участь священник – його духівник²⁷.

Останнє послання Гейла є одним із раннях відомих британських зразків цього жанру. Воно також було адресоване Вілкінзу, «найдорожчому другу та партнеру». У додатку до статті ми подаємо цей текст повністю, як документ, що може охарактеризувати мотивації самогубця (період раннього модерну), а також почасти торкається тих само тем, що є дуже важливими і для другої частини цього дослідження – політичного виміру суїциду.

Лібералізація, лібертинаж, природа речей та (проти)природність

Поглянувши на загальний контекст епохи, ми все ж можемо спробувати зазирнути за лаштунки драми, що відбулася в купецькому будинку в Москві навесні 1711 р. Так само, як загальноєвропейська тенденція до пом'якшення ставлення до самогубців і перебування у православній державі дозволило друзям Т. Гейла зрештою поховати його на освячній

²¹ McDonald M., Murphy P. *Sleepless Souls. Suicide in early modern England*. Oxford: Clarendon Press, 1990. Pp. 35–41; Seaver P. *Suicide and the vicar...* Pp. 38–39.

²² Seaver P. *Suicide and the vicar general...* P. 27.

²³ *Ibid.* P. 37.

²⁴ Norton R. *The Trial of Capt. Edward Rigby. The Flying Post*. 17–20 December 1698. URL: <http://www.rictornorton.co.uk/eighteen/rigby.htm>.

²⁵ Koslofsky C. *Controlling the body...* P. 52–53.

²⁶ *Ibid.* P. 55.

²⁷ British Library. MS 37360... P. 59.

землі, його власна мотивація здійснити самогубство могла полягати у спорідненій сфері. Недарма у справі, що стосується події, було згадано, який вплив на хід думок Т. Гейла та остаточне прийняття ним фатального рішення справили рядки з перекладу Тита Лукреція Кара, зробленого Джоном Драйденом. Саме літературна традиція та філософська думка епохи Реставрації Стюартів продовжила полеміку навколо морального та релігійного виправдання суїциду, розпочату інтелектуалами в період правління Тюдорів.

Вільнодумці 1680–1690-х рр. намагалися відділити моральне право людини на самогубство від церковної доктрини, говорячи про таке право як елемент та ознаку моральної свободи. Цікаво, що не останню роль у таких роздумах відіграло епікурейство, а також та само поема «Про природу речей» та справа її перекладу на англійську. Видавець і перекладач Томас Кріч, відомий у лондонських літературних колах як прихильник епікурейства та атеїст, наклав на себе руки в 1700 р. Т. Кріч був наступним після Дж. Драйдена та Джона Івліна перекладачем «Про природу речей» (його переклад побачив світ у 1684 р.). Пізніше Вольтер зафіксував плітки, що перед смертю Кріч писав коментар до поеми Лукреція, і зазначив у рукописі: «НВ. Неодмінно повішуся, коли закінчу»²⁸. За висновком дослідників, практики самогубства в ранньомодерній Англії, сприйняття рядків про безглуздість людського життя після занепаду сил читачами як спрямування до дії підсилювала й популярна думка, що давньоримський поет сам покінчив з життям²⁹. Видання «Моралі Епікура», що вийшло друком через рік після смерті Т. Гейла, містило коментар до наведених рядків, де йшлося про можливість виправдати самогубство, якщо до нього спонукали надзвичайні обставини і перелік відомих випадків з класичної античності³⁰.

Тож, самогубство Т. Гейла можна назвати «елітним», підкріпленим викличними філософськими пошуками англійського лібертінажа, базованими на епікурействі як течії античної філософії та потужній літературній традиції. Це не був окремих, позаконтекстний випадок, сповнений загадкових деталей, і глибоко персональний вимір (вибір) тут є частиною глобального тренду того часу.

У ранньомодерний період, як і раніше, певні поведінкові, а також літературні моделі (часто дуже тісно пов'язані через наслідування та проведення паралелей), являли собою шаблони, що мігрували від одного автора, випадку, контексту до іншого та реплікувалися багато разів через запозичення³¹. Нерідко вони мали спільне джерело, що знаходилося в площині звернення до давнини та метаісторії. Простіше кажучи, літературний шаблон з давньоримської поеми цілком реально міг вплинути на фатальний вибір перекладача в Лондоні та купця в Москві, які знаходилися в межах однієї культурної традиції. А приклад античного автора, який нібито наклав на себе руки, виявився надихаючим з позиції морального авторитету – із цікавою екстраполяцією язичницької філософії на християнське тло. Подібний культурний феномен ще в епоху Середньовіччя склався навколо історії римської матрони Лукреції, яка скоїла самогубство честі після того, як була згвалтована, і стала символом жіночої чистоти та громадянського обов'язку в межах християнської європейської традиції³². Приблизно такий само відтінок мав у Московщині образ княгині Євпраксії Рязанської, яка, за переказами, покінчила з життям, щоб не потрапити в полон до монголів. Наприклад, у 1665 р. князь Микита Гагарін зробив пожертву на встановлення нових хрестів на легендарному місці її загибелі в церкві св. Миколи Зарайського³³.

Продовжуючи думку щодо культурної традиції, важко сказати, чи був Т. Гейл лібертином у класичному значенні й чи було це частиною його декларованої ідентичності. Але якщо поглянути на перелік найближчих друзів та колег, які опікувалися посмертною долею Т. Гейла, можна зробити деякі обережні припущення щодо атмосфери та настроїв у його оточенні – знову ж таки, притаманних для часу та контексту. Одним із підписантів документів щодо заповіту Гейла був Генрі Годжкін, купець та комісіонер у відносинах між Московською компанією та урядом Петра І. Г. Годжкін входив до основного складу так званої Бенго-Колегії, або «Великобританського славного монастиря» – своєрідної «філії» «Всешутейшого, Всеп'янейшого и Сумасброднейшого Собора», що складалася з іноземців і практикувала цілком собі вільнодумні розваги. У списку учасників, що походить з архіву перекладача Петербурзької Академії Наук Йоганна Вернера Пауса, Г. Годжкін значиться під № 5 як «поп Андрей Ачкін»³⁴. Окрім нього, до «братії» входили відомі та

²⁸ McDonald M., Murphy P. *Sleepless souls...* P. 152.

²⁹ *Ibid.* P. 163.

³⁰ *Ibid.* P. 170.

³¹ Див., напр., щодо інших проявів «протиприродного»: Malcolm N. *Forbidden love in Istanbul: Patterns of male-male sexual relations in the Early-Modern Mediterranean world. Past and Present.* 2022. Vol. 257. № 1. Pp. 55–88. *Oxford academic.* URL: <https://academic.oup.com/past/advance-article/doi/10.1093/pastj/gtab039/6524598>.

³² McDonald M., Murphy P. *Sleepless souls...* P. 17.

³³ Morrissey S. *Suicide and the body politics...* P. 34–35.

³⁴ Платонов С.Ф. Из бытовой истории Петровской эпохи. Бенго-Коллегия или Великобританский монастырь в С.-Петербурге при Петре Великом. *Известия Академии наук СССР.* 1926. С. 528, 537.

успішні купці, а також інтелектуали – принаймні, серед учасників, окрім Пауса, можна зустріти політичного діяча та письменника барона Г. Гюйссена³⁵.

Грубі веселощі та ритуали «Всешутейшого Собора» та його «філій» були характерною частиною європейської карнавальної культури³⁶, яка включала в себе ігрове повалення авторитетів, пародювання всього, що в межах християнської парадигми втілювало той само божественний порядок (релігійні обряди та церковна ієрархія, державний церемоніал, свята життєвого циклу тощо), а також тимчасове «звільнення» людини від її соціальної ролі, виведення за межі «природного». Наприкінці XVII – на поч. XVIII ст. популярність подібних організацій в Європі була зумовлена й поширенням лібертинажу як сукупності філософських поглядів та поведінкової системи координат (до якої входило активне дискутування навколо свободи волі). Антиповедінка, що вимагалася від учасників таких пародійних організацій, теж є частиною сукупності «протиприкладного», із тією лише різницею у випадку «Всешутейшого Собора», що перемикання між двома протилежними станами відбувалося під контролем та з волі монарха – а отже, усе ще знаходилася в полі дозволеного, і свобода була дуже відносною.

Погляд на деякі деталі навколо самогубства Т. Гейла дає можливість розглянути різноманітні варіації «протиприкладного» в цьому та споріднених контекстах.

Самогубство (без) честі та дискредитація Мазепи

Архів Чарлза Вітворта раптово виявився багатим на контексти суїциду. І якщо перший розглянутий приклад свідчить про побутовий вимір та культурні тенденції, що стоять за самогубством у ранньомодерний період, то другий приклад відображає політичну складову явища, з частково спорідненими, але зовсім інакше поданими й використаними культурними контекстами.

Ми випадково відшукали папери про самогубство Т. Гейла в одному з томів цього архіву, що зберігається нині в Британській бібліотеці в Лондоні. Проглянувши кілька зшитків, ми помітили, що сам Ч. Вітворт неодноразово нотував явище «меланхолії». Наприклад, у 1707 р. в приватному листуванні він жалівся на самотність, спричинену занадто раннім від'їздом з Англії для дипломатичної роботи, відчуття, що він марнує в Росії свої здібності та знання, а також погіршення фізичного здоров'я. Саме це викликало, за його словами, сильну «меланхолію»³⁷.

Ч. Вітворт виявляв певний інтерес до теми самогубства і поза випадком з Т. Гейлом, кількома роками раніше, і цього разу – з поглядом через актуальну політичну оптику. Улітку 1709 р., одразу після Полтавської битви, він нотував перипетії перемовин Петра І з турецьким урядом щодо видачі росіянам гетьмана І. Мазепи «як зрадника», звернувши увагу на одну деталь. 28 серпня до Києва повернувся капітан, якого генерал-губернатор Д. Голіцин послав з місією до Бендер. У процесі перемовин посланець висловив занепокоєння (очевидно – не тільки власне), що в разі, якщо його збиратимуться видати, І. Мазепа може накласти на себе руки. З ініціативи росіян турки навіть намагалися знайти отруту серед його речей, але так і не знайшли³⁸.

Тривога щодо того, що Іван Мазепа може уникнути публічних принижень та страти, вбивши себе, була артикульована не тільки в поведінці російського посланця до Бендер. У «Пунктах» генералу О. Волконському, наданих князем О. Меншиковим при Переволочній, було й таке розпорядження: «Ежели при нем Короле будет изменник Мазепа, и его взял везти под крепким караулом, и смотреть того, чтобы он каким способом сам себя не умертвил»³⁹.

На перший погляд, ідеться про самогубство честі – також добре відоме людям раннього модерну з античної літератури⁴⁰ і навіть згадане як одна з можливих мотивацій у передсмертній записці Гейла, що цікавим чином перекидає місток між двома цими історіями⁴¹. Щоб не дістатися ворогам та не піддатися тортурам і приниженню, військовий та політичний лідер обирає вбити себе, особливо – якщо він вже є літньою людиною, яка прожила життя⁴². Це також «елітний» суїцид, де основною мотивацією має бути патріотизм, збере-

³⁵ Платонов С.Ф. Из бытовой истории Петровской эпохи... С. 528, 536.

³⁶ Трахтенберг Л.А. «Всешутейший собор» и связанные с ним празднества Петровской эпохи: проблемы происхождения. RUTHENIA. URL.: <https://www.ruthenia.ru/folklore/folklorelaboratory/Trahtenberg.htm>.

³⁷ British Library. MS 37356. Whitworth papers. Privat letter to mr. Secretary Harley. Moscow, 21 March 1707. P. 37–37b.

³⁸ Поки що я не встигла безпосередньо опрацювати ці депеші у Британській бібліотеці, тому подаю їх за публікацією мовою оригіналу в: Сб. Императорского русского исторического общества. Т. 50. Витворт генерал-секретарю Бойлю. Москва. С. 226–227.

³⁹ Голиков И. Деяния Петра Великого, мудрого преобразителя России. Москва, 1789. Ч. XII. С. 30.

⁴⁰ McDonald M., Murphy P. Sleepless souls... P. 97–98.

⁴¹ British Library. MS 37360... P. 61.

⁴² McDonald M., Murphy P. Sleepless souls... P. 97–98.

ження честі та публічного образу – набагато більш архаїчна, ніж виборювання права обрати смерть замолоду, і в межах християнської парадигми більш поважна. Відомі випадки, коли політичні діячі, засуджені за виступ проти чинної влади, здійснювали спроби самогубства. Наприклад, Уолтер Релі намагався зарізатися під час свого ув'язнення в Тауері в 1603 р., мотивуючи свій вчинок тим, що йому несила жити далі, коли його честь заплямовано звинуваченням у зраді⁴³. Французькі дипломатичні повідомлення того часу містять трактування цього вчинку, нібито Релі здійснив спробу вбити себе, «щоб його доля не послугувала для триумфу його ворогів»⁴⁴. У ранньомодерний період уважалося, що флорентійський банкір та прихильник республіки Філіппо Строцці вбив себе після замаху на Алессандро де Медічі, і цей випадок порівнювали з давньоримським сюжетом про самогубство Катона Молодшого⁴⁵. Цікаво, що на поч. XVIII ст. кількість самогубств честі серед представників європейського нобілітету дещо зріс, мабуть, у зв'язку з описаною вище тенденцією до лібералізації поглядів на суїцид⁴⁶.

Але за повідомленнями Ч. Вітворта стоять дещо складніші реалії. Оскільки після Полтави тема гіпотетичного самогубства І. Мазепи не була дискутована виключно в політичних кулуарах, а й потрапила в публічний інформаційний простір, на мій погляд, зовсім не важливо, наскільки сама теза відповідає дійсності. Важливим є інше – яке місце мотив побоювань російського уряду щодо втрати шансу поквитатися з гетьманом посів у конструванні його негативного образу⁴⁷. Адже в зазначений період у понятті честі завжди було тіньове протилежне значення – сором, і обидва з них могли стати серйозною причиною для скоєння самогубства⁴⁸.

Фактично, маємо справу зі ще одним проявом «протиприродного», цього разу – як частини конструювання образу «ворога», і особливо – «зрадника». В європейській традиції, як вже зазначалося, звинувачення в державній зраді майже завжди «притягувало» за собою набір інших звинувачень у діяннях, які протирічили божественному порядку (магія, ересь, содомія, зрада релігії). Очевидно, що у складанні програми пропагандистських атак на І. Мазепу Петро I використовував не тільки суто московську концепцію бунту та покарання за нього⁴⁹, а й багату та давно сформовану в основних влізнаних рисах європейську традицію, що було логічним продовженням його вестернизаторської політики. Для прикладу, публічне знищення ефігії (портретної ляльки, див. термін *political effigy* – політична ефігія) Мазепи в Глухові⁵⁰ очевидно перегукується зі знаменитою британською практикою страти державних зрадників (так зване *drawing, hanging & quartering*, коли винуватця почергово протягували за конем, вшнали, патралаи та розривали на частини або четвертували)⁵¹. Інше можливе джерело натхнення ідеологів Петра I можна побачити в описі тріумфальних воріт, зведених Меншиковим на честь російської перемоги під Полтавою в 1709 р. У програмі символічних зображень Мазепа порівнювався з «вождем алванським» Метієм Стуффетієм, який, за Тітом Лівієм, зрадив римського царя – за це його було розтерзано на шматки перед військом⁵².

Звісно, те, що це все було зроблено з лялькою, пояснюється лише невдачею росіян у спробах схопити самого гетьмана, але й здійснення публічних каральних дій посмертно або над спеціально виготовленою подобою засудженого широко практикувалося європейськими монархіями. Сам Петро I вже вдавався до схожої церемонії під час розкриття змови полковника Циклера, коли тіло боярина І. Милославського, причетного до змови, було екзгумовано, на свинях доправлено до місця страти заколотників і покладене під плаху так, щоб їх кров стікала на останки⁵³. Найвідомішим прикладом символічного покарання політичної ефігії, що навіть переросло в щорічну традицію, поширену в англосаксонському світі, є спалення опудала Гая Фокса – очільника заколоту проти англійського короля Джеймса I в 1605 р.⁵⁴

⁴³ Ibid. P. 228, 276; Greenblatt S.J. Sir Walter Raleigh. New Haven, 1973. P. 114–117.

⁴⁴ Ibid. P. 116.

⁴⁵ McDonald M., Murphy P. *Sleepless souls...* P. 276.

⁴⁶ Ibid. P. 277.

⁴⁷ Див. щодо конструювання образу «гетмана-зрадника»: Бовгира А. «Гетман-изменник»: конструювання образу Івана Мазепи у XVIII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2017. Вип. 13–14. С. 239–248.

⁴⁸ McDonald M., Murphy P. *Sleepless souls...* P. 277.

⁴⁹ Бовгира А. «Гетман-изменник»... С. 241–243.

⁵⁰ Zitser E. *The Transfigured kingdom: Sacred parody and charismatic authority at the court of Peter the Great*. Cornell University Press, 2004. P. 95–96.

⁵¹ Tracy L. *The shameful business of betrayal and treason. Treason: Medieval and Early Modern Adultery, Betrayal, and Shame*. Brill, 2019. P. 11.

⁵² Зелов Д.Д. Вклад А.Д. Меншикова в создание официальной праздничной культуры петровского времени. *Меншиковские чтения 2003*. Санкт-Петербург, 2004. С. 10.

⁵³ Устрялов Н. История царства Петра Великого. Санкт-Петербург, 1858. Т. 3. С. 22.

⁵⁴ Burne C.S. Fifth of November customs. *Folklore*. 1904. Vol. 15. № 1. P. 106; McConville B. Pope's Day revisited, «Popular» culture reconsidered. *Explorations in Early American culture*. 2000. Vol. 4. P. 258.

Отже, невід'ємною частиною образу «зрадника» стає «погана» смерть, нехай навіть символічно розіграна в межах карнавалного дійства – ще один приклад «протиприродного», «прирученого» владою та використаного нею як інструмент політичної боротьби. Пригадуючи практики покарання звичайних людей, що скоїли суїцид, тобто пішли проти власного тіла, а не тіла держави – важливою їх складовою була публічна ганьба. Самогубство (або спроба самогубства) у випадку політичної кари виглядає більш глобально та амбівалентно, навіть якщо тема в ранньомодерному прочитанні часто апелює до прикладів з античного минулого або біблійних сюжетів. Там, де Лукреція вдаряє себе кинджалом, щоб зберегти честь та лишитися порядною громадянкою⁵⁵, Юда вішається через ганьбу як зрадник – так само, як було повішено в Глухові політичну ефігію Мазепа. Недарма спалення ефігії Юди й досі лишається традиційною частиною публічних святкувань у деяких країнах⁵⁶.

Той само мотив «поганої» смерті проглядається у винайденні Петром I за сприяння О. Меншикова так званого «Ордену Юди» – пародійної нагороди на противагу вищому імперському військовому ордену апостола Андрія Первозваного. Орден було створено спеціально для того, щоб вручити І. Мазепі в разі, якби він потрапив до рук росіян. У ширшому сенсі цей акт мав би стати частиною чергового театралізованого публічного дійства соціальної смерті гетьмана⁵⁷. Звісно, на срібній орденській медалі мало бути зображення вішалника⁵⁸.

Образна паралель Мазепа–Юда, як відомо, активно використовувалася Петром I для дискредитації гетьмана та легітимізації його громадянської смерті й подальшого *damnatio memoriae* (прокляття пам'яті)⁵⁹. Вона також цілком укладалася в давній європейський троп: монарх – це уособлення державного порядку, державний порядок – це уособлення божественного порядку, зрада монарха прирівнюється до зради Бога. Царські пропагандисти використали цей троп буквально, коли в публічному засудженні переходу гетьмана на бік Карла XII Петро I виступив Христом, найближче коло царських придворних – апостолами, а Мазепа – Юдою⁶⁰. На перший погляд може здатися, що таке отождолення монарха як смертної людини занадто сміливе, але це не так. Воно виражає по-різному осмислену в межах європейських (абсолютних) монархій ідею про політичне тіло: монарх є уособленням держави, а держава услід за Церквою постає в образі Тіла Христового⁶¹. Отже, правитель уже не є смертною людиною і перетворюється на невмирущу ідею, продовжену в існуванні монархії як корпорації. У межах цієї парадигми монарх–держава–Бог є абсолютним добром⁶².

Проявивши ворожість до монарха (Петра I) і держави (Московського царства), в очах російського імперства Мазепа став ворогом Бога і протиставленим втіленому добру абсолютним злом (не дарма наступний персонаж, з яким його порівняли, – Люцифер)⁶³. Отже, зусиллями російської пропаганди влітку–восени 1709 р., нехай і гіпотетичне, але самогубство честі перетворилося на самогубство безчестя, бо для «зрадника» нібито й не залишалося нічого, крім як бути відторгнутим світом як протиприродний елемент.

Висновки

«Протиприродна поведінка» – це концептуальна конструкція, яка включає в себе чимало тісно взаємопов'язаних складових, використовувалась і досі використовується у (контр)пропаганді як універсальний інструмент дискредитації ворога. Як малодосліджений феномен у період Великої Північної війни 1700–1721 рр., особливо щодо Московського царства та Гетьманщини, складові цього поняття заслуговують на всебічне дослідження на кількох рівнях – від побутового до глобального.

Деякі папери з архіву Ч. Вітворта містять інформацію, завдяки якій у дослідника і є можливість поглянути на такий складник, як суїцид, через кілька різних оптик, проте в межах одного часового проміжку та на тлі одних і тих само політичних подій. Опрацювавши кілька різних згадок про самогубство, пропонуємо, з одного боку, рух від побутового та приватного (Гейл) до публічного та політичного (Мазепа), а з іншого – застосування до обох випадків різних контекстів та паралелей, а також методів суїцидології (на-

⁵⁵ McDonald M., Murphy P. *Sleepless souls...* P. 17.

⁵⁶ Hole C. *British folk customs*. Hutchinson, 1976. P. 37–38.

⁵⁷ Zitser E. *The Transfigured kingdom...* Pp. 99–107.

⁵⁸ *Ibid.* P. 98.

⁵⁹ Бовгира А. «Гетман-изменник»... С. 244.

⁶⁰ Zitser E. *The Transfigured kingdom...* P. 99.

⁶¹ Див. найвідомішу концептуальну працю щодо ідеї політичного тіла, особливо розділ про поняття *Corpus Mysticum*: Kantorowicz E.H. *The King's two bodies. A study in Mediaeval theology*. Princeton, New Jersey, 1957. P. 194–232.

⁶² *Ibid.* P. 314–336.

⁶³ *Ibid.* P. 245.

приклад, верифікування таких понятійних наборів в офіційних документах, що стосуються самогубства) та подекуди гендерних та квір-студій (коли в межах проекту самогубство як прояв «протиприродної поведінки» можна порівняти з іншими складниками цього комплексу, що стосуються норм гендеру та сексуальності).

Усі згадки та навіть рефлексії про проблему самогубства постають у паперах Ч. Вітворта на тлі реформ Петра I та Великої Північної війни 1700–1721 рр., і це очевидно з урахуванням його дипломатичної активності при дворі російського царя. Однак, інкорпорувавши їх до загальноєвропейського глобального контексту (щонайменше через британські зв'язки, тогочасні правові норми, літературні тропи та пропагандистські прийоми), можна побачити, наскільки описані випадки були притаманними широкому європейському культурно-інформаційному тлу. Те саме можна сказати і про інші відгалуження теми «проти-природного» у справі дискредитації І. Мазепи російською пропагандою одразу після його переходу на бік шведів, традиційні для конструювання образу ворога. Із цього погляду, такі акти «публічної смерті», як знищення ефігії, або ж лібертинаж пародій «Всешутейшого Собора», у тому числі й винайдення принизливого «Ордену Юди», не видаються породженнями химерної фантазії Петра I як абсолютного монарха, і тим більше не були важливими явищами за межами московських реалій.

Саме робота зі східноєвропейською складовою інформаційних баталій Великої Північної війни 1700–1721 рр. та введення її до глобального контексту є одним із дослідницьких завдань нашого проекту. З огляду на це вбачаємо важливими публікації деяких документів з метою зробити їх доступними для міжнародної аудиторії, а також подальшу концептуалізацію інформаційних протистоянь у зазначений період.

Додаток

У цьому додатку ми публікуємо передсмертну записку Томаса Гейла в перекладі українською та подаємо оригінальний текст. Оскільки його було написано поспіхом, часто він не має розділових знаків, а окремі речення можна виділити тільки за смыслом. Для полегшення сприйняття нами здійснено цей умовний розподіл, подекуди додано слова у дужках (за змістом контексту), але збережено орфографічні та стиліові особливості оригіналу.

Ми обрали саме цей документ для публікації, адже він є унікальним зразком ранньої передсмертної записки, яких дослідникам відомо дуже небагато. Утім, планується повна публікація джерел до справ самогубства Т. Гейла в межах наших подальших досліджень для актуального проекту.

***

Найдорожчий друже та партнере,

Я маю перепросити перед тобою за цю образу, (адже тобі) бути першим, наскільки мені відомо, проти кого я (це вчинив), і спочатку ти зазнаєш без мене деяких втрат. Але щодо всіх російських та приватних рахунків тобі варто звернутися до моєї бухгалтерської книги, за допомогою якої, (а також) моєї кишенькової книги та книги витрат, я гадаю, ти маєш досить легко виплутатися. Ти маєш винайти найбільш зручні способи сплати своїх боргів без позички, яка в жодному разі не (має) бути визнана твоїм штрафом, та ганьба простягається ще далі, що дуже турбує мене, і містер Оулі не здає тебе, утім, май співчуття до його несправедливості. Не забудь отримати замовлення від містера Гіза на 10000 рублів, з нас 1,4 £ за пеньку, придбану та випсану цього року у попередньому порядку, і отримати 60 копійок + £ російськими грошима. Я нагадую тобі про це, тому що думаю, що в рахунках Гендерсона цього не згадано. Благаю, бережи себе і прийми всі мої зв'язки до твоєї милості. Я свідомий твоєї розважливості, тому перестану (тебе) підштовхувати, після того, як я попросив тебе ні в чому не довіряти Гендерсону, який у всіх своїх звичках дурний та недбалый. Благаю, щоб ніхто, крім тебе, не бачив мій зшиток приватних листів, полишений в Архангельську, і збережи на спомин про мене те, що знайдеш тут у секретері, але нікому не показуй. Те, що я збираюся вчинити, буде по-різному трактоване світом. Але життя, щодо якого дехто боязко сумнівається, не має жодного значення для мене. І я не міг не дивуватися, як люди, зазнаючи лихоманки ганьби та інших негараздів, витримують це, якщо старість неодмінно має стати свідком невдач. Благаю, партнере, повідом містеру Гайлзу, що за мить до смерті я був його покірним слугою. З цим я помираю. Дорогий друже та партнере, це твоє.

Містеру Вілкіну особисто, від Т.Г.

***

Dearest friend & partner,

I must excuse myself to you for this offence, being the first to my knowledge I have committed against you without me at first you will be at some loss. But in all the Russ and Private accounts you must be referred to my ledger, by which and my pocket book, cash book and wast book I think you may come pretty easily out. The ways to pay you debts have you must contrive to you most conveniency without drawing, which your fee in no case is admitted off, the disgrace was further by it fits very uneasily about me, and mr. Owley can't but be sensible of his injustice. Remember to receive mr. Gieses custome for Ru. 10000 due to us with the 1,4 £ for hemp, and likewise that you are to pay the 1,4 £ for hemp bought and writt up this year into the precaus, and receive 60 cop. + £ in Russ money. I put you in mind of this, becau-

se I believe there is no notice of it in Hendersons accounts, pray be careful of your seif and admitt all my relations to your love. I know your prudence, soe ile leave off this way striking, after I have desird you to trust nothing to Henderson who in all his ways is a dume and very careless. Pray lett my copy booke of pri-vate letters left in Archangel be seen by nobody, but yourself, and what you find in my escritoire here, keep in remembrance of me, but don't shew it. The action I am about to committ will be variously confused by the world, but life so fondly doubted on by some, is to me very indifferent, and I could never but wonder how people under the feveress disgraces and other afflictions would bear it, when old age must infallibly see misfortunes. Pray Partner let Mr. Hiles know, that a minute before my death I was his humble servant. With this I dye. Dear Friend and Partner that's yours.

Directed to mr. Wilkins alone from T.H.⁶⁴

References

Bovhyria, A. (2017). «Hetman-ymennyk»: konstruiuvannya obrazu Ivana Mazepy u XVIII st. [«Hetman-traitor». The construction of Mazepa's image in 18th c.]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Society. Almanac of social history*, 13–14, P. 239–248.

Zelov, D. (2004). Vklad A.D. Menshikova v sozdanie ofitsialnoj prazdnichnoj kultury petrovskogo vremeni [The contribution of A.D. Menshikov to the creation of the official festive culture of the Petrine era]. Saint Petersburg, Russia.

Філіпова Ганна Володимирівна – кандидатка історичних наук, стипендіатка Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA), запрошена дослідниця, Гетеборзький університет (405 30, м. Гетеборг, Швеція).

Filipova Hanna – Ph.D. (history), Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA) fellow, guesting researcher, University of Gothenburg (405 30, Gothenburg, Sweden).

E-mail: lille_prinsen@ukr.net, hanna.filipova@gu.se

«WHAT I AM ABOUT TO DO WILL BE INTERPRETED DIFFERENTLY BY THE WORLD»: SUICIDE, THE CHARLES WHITWORTH ARCHIVE, AND «UNNATURAL BEHAVIOR»

The article was written as part of the «Dialogues, disputes and battles: propaganda during the Great Northern War 1700–1721» project, which I am currently working on at the University of Gothenburg (Sweden). The project has received funding through the MSCA4Ukraine project, which is funded by European Union. This part of the research deals with the concept of «unnatural behavior» proposed by me and its reflection in political discussions and information confrontations of the first quarter of the 18th c.

In addition to comparative analytics (placement of tangible material in a pan-European context), I also use more specific methods (of suicidology, sometimes gender history). In early modernity, suicide was traditionally classified as a conditional list of «unnatural» crimes, along with betrayal of country and monarch, the practice of magic, sexual practices that did not lead to conception (under the general term «sodomy»), heresies, atheism, blasphemy. Conceptually, all these phenomena were united by the idea that they violate the normal world order and lead to a distortion of the idea of divine creation, which means that they serve the purposes of the Devil. Also, due to the involvement of broad international contexts, the study has perspectives in the field of global history.

The scientific novelty: little-studied documents from the archive of the British diplomat Charles Whitworth about Muscovy and the Hetmanate during the Great Northern War 1700–1721 make it possible to consider the phenomenon of suicide not only through daily life, but also through the political optics of that time. This is especially interesting in the Eastern European dimension, where the study of the «unnatural» is still not very common.

Key words: Charles Whitworth, suicide, Ivan Mazepa, «unnatural behavior», Great Northern War 1700–1721.

Дата подання: 19 травня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 10 червня 2023 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Філіпова, Г. «Те, що я збираюся вчинити, буде по-різному трактоване світом»: самогубство, архів Чарльза Вітворта та «протиприродна поведінка». *Сіверянський літопис*. 2023. № 3. С. 127–136. DOI: 10.58407/litopis.230312.

Цитування за стандартом APA

Filipova, H. (2023). «Te, shcho ya zbyraiusia vchynyty, bude po-riznomu traktovane svitom»: samohubstvo, arkhiv Charlza Vitvorta ta «protyprirodna povedinka» [«What I am about to do will be interpreted differently by the world.» Suicide, the Charles Whitworth Archive, and «Unnatural Behavior»]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 127–136. DOI: 10.58407/litopis.230312.

---

⁶⁴ British Library. MS 37360... P. 60b–61.